

RECENZJE

A. GAŁDOWA (red.) (1999): *Klasyczne i współczesne koncepcje osobowości.* (wyd. 3) Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, ss. 279

Stwierdzenie, że idealnego podręcznika nie ma, wydaje się oczywiste. Jeśli autor od samego początku pracy nad nim zgodzi się z tym poglądem, to staje przed koniecznością dokonania wyboru – co jego podręcznik powinien zawierać. Kryteria doboru są bardzo różne. Autorzy tego opracowania dokonanego pod redakcją A. Gałdowej wyszli z założenia, że dobór tekstów będzie odzwierciedlał ewolucję myśli psychologicznej dotyczącej osobowości. Dlatego też są tu klasyczne koncepcje osobowości (np. autorstwa Freuda, Adlera, Junga), koncepcje z okresu wielkich, wręcz rewolucyjnych zmian w psychologii (np. Allport, Maslow), jak również ujęcia całkowicie współczesne (np. Bandura, Mischel czy psychologia transpersonalna).

Jaki cel stawiają sobie autorzy? Ich opracowanie ma pokazać źródła współczesnych problemów psychologii oraz pozwolić na zrozumienie teoretycznych i metodologicznych kontrowersji wewnątrz psychologii. Dlatego już we wstępie pojawiają się wyjaśnienia dwóch podstawowych terminów: osoba i osobowość –

z uwzględnieniem historyczno-filozoficznego podłoża ich kształtowania. Dużo miejsca autorka poświęciła rozważaniom czy są to teorie czy koncepcje osobowości, co nie pozostaje bez znaczenia dla problematyki osobowości, choć przyznać należy, że wielu teoretyków nie zauważa potrzeby dokonania takiego rozróżnienia. Warto w tym miejscu przytoczyć za autorką wprowadzenia fragment wypowiedzi A. Lewickiego sprzed ponad 30 lat, kiedy zauważył, że „psychologia współczesna ma niezwykle złożoną terminologię, w której tymi samymi nazwami określa się nieraz rzeczy różne, a odmiennymi – fakty tego samego rodzaju”.

Nie sposób wyobrazić sobie książkę dotyczącą teorii osobowości bez rozdziałów poświęconych koncepcjom Freuda, Junga czy Adlera. W rozdziale dotyczącym teorii osobowości Z. Freuda wyraźnie zaznaczono, że jego celem było – po pierwsze: ujęcie w nieco innych niż zazwyczaj kategoriach podstawowych też Freuda oraz – po drugie: próba zakwestionowania obiegowych poglądów twórcy psychoanalizy. Przyznać należy, że cele zostały osiągnięte, choć zadanie nie było łatwe, biorąc pod uwagę ogrom publikacji na ten temat.

W rozdziale odnoszącym się do psychologii analitycznej C.G. Junga szczególną uwagę zwraca nie przed-

stawienie koncepcji psychiki czy też zagadnienie archetypów i symboli, ale charakterystyka procesu indywidualności.

Najmniej oryginalne ujęcie cechuje rozdział dotyczący psychologii indywidualnej A. Adlera – tu określonej także jako psychologia subiektywna. Chociaż za interesującą należy uznać próbę odpowiedzi na pytanie o miejsce i znaczenie tej teorii we współczesnej psychologii osobowości.

Nieuniknione jest porównywanie niniejszego skryptu z pozycją „Teorie osobowości” Halla i Lindzey’a, która stanowi obecnie na naszym rynku jedyny pełnowymiarowy podręcznik dotyczący tej dziedziny psychologii. Podręcznik rodem z Uniwersytetu Jagiellońskiego stanowi źródło cennych uzupełnień treści przedstawionych przez amerykańskich autorów. Odnosi się to np. do opisu i wyjaśnień dotyczących stadiów rozwojowych proponowanych przez E. Eriksona, wzbogaconej o prezentację stanowiska J.E. Marcii. Dobrze, że znalazło się osobne miejsce dla wyjaśnienia zagadnienia moratorium psycho-społecznego Eriksona. Wydaje się jednak, że można przedstawić je w bardziej zwartej formie. Tymczasem zajmuje ono blisko 20 stron, a przecież nie jest to książka poświęcona tylko tej postaci.

Podczas, gdy Hall i Lindzey zupełnie pominięli Frankla, Rottera czy Mischela tu znajdujemy prezentację ich poglądów dokonaną na podstawie bogatych materiałów źródłowych.

W rozdziale poświęconym franklo-wskiej „metaklinicznej” koncepcji osoby ukazany został kontekst jego antropologii filozoficznej. Znajduje się tu także odpowiedź na zasadnicze dla V.E. Frankla pytanie: w czym upatrywać należy istoty duchowości ludzkiej? Wyjaśnione zostają także budzące kontrowersje wśród psychologów tzw. prawa antropologii przestrzennej, pozostające w związku z zagadnieniem redukcjonizmu, czemu Frankl jest zdecydowanie przeciwny. Jest to między innymi konsekwencja przyjętego stanowiska, że człowiek będąc bytem złożonym i zróżnicowanym jest równocześnie jednością. Oprócz analizy struktury bytu ludzkiego i rozważań o istocie rozwoju człowieka, przedstawiono szerokie ujęcie kluczowego dla koncepcji Frankla pojęcia, jakim jest woła sensu. Nie porusza natomiast tak ważnych dla jego poglądów zagadnień jak analiza egzystencjalna czy logoterapia. I nie jest to bynajmniej przeoczenie, bowiem te zagadnienia są omówione w innym tomie z tej serii pt. *Wprowadzenie do psychologii egzystencjalnej*. Pozostaje natomiast otwartym pytaniem, czy zatem całość poglądów Frankla nie powinna znaleźć się w tomie poświęconym właśnie psychologii egzystencjalnej? Tym bardziej, że w omawianej pozycji dotyczącej teorii osobowości zabrakło miejsca dla tak istotnych dla rozwoju myśli psychologicznej poglądów, jak chociażby koncepcje Horney, Lewina, Murraya czy Skinera.

Przedstawienie teorii J. Rottera ma szczególne znaczenie z uwagi na fakt, że student psychologii trafia na duże trudności z jej odnalezieniem w jakimkolwiek podręczniku. Podręcznik zapoznaje czytelnika nie tylko z podstawowymi założeniami teorii Rottera, ale również z podstawowymi konstruktami pojęciowymi, jak np. główne zmienne pozwalające przewidywać rezultaty społecznego uczenia się. Pokazuje również jak duża jest użyteczność konstruktu teoretycznego poczucia kontroli, który opracował Rotter.

Z kolei koncepcja W. Mischela, stanowiąca rozwinięcie ujęcia behawioralnego jest nadal stosunkowo mało znaną koncepcją zachowania. Określana jest jako teoria interakcyjna, gdyż podkreśla zarówno znaczenie jednostki – podmiotu, jak również jej otoczenia – jako czynników podstawowych dla procesu przystosowania. Następnie w sposób jasny i precyzyjny przedstawiona zostaje koncepcja A. Bandury, która w ostatnich latach wywarła znaczący wpływ – chociażby na wielu badaczy z kręgu psychologii społecznej. Rozdział jemu poświęcony zawiera rozważania dotyczące struktury osobowości, charakterystykę systemu przekonań o własnej efektywności, jak również odnoszące się do zdolności symbolicznych, procesu uczenia się przez obserwację i przez działanie oraz problematykę motywacji.

Natomiast niezbyt fortunne pod względem terminologicznym jest określanie poglądów Bandury czy

Rottera jako koncepcji społeczno-uczeniowych. Zdecydowanie lepiej pozostać przy utrwalonym w piśmiennictwie polskim terminie teorie społecznego uczenia się. Z kolei na plus należy zaliczyć autorom dbałość o podawanie kluczowych terminów w języku oryginału (najczęściej angielskim i niemieckim).

Docenić należy dobrze wyjaśnioną naturę i znaczenie *proprium* – pojęcia stanowiącego sedno poglądów G. Allporta. Odnosi się to również do wyjaśnień na temat natury jednostki według A.H. Masłowa. Za niezmiernie wartościowe należy uznać także pełniejsze przybliżenie kwestii samoaktualizacji. O ile w innych podręcznikach (por. Hall i Lidzney, Siek) można zetknąć się z listą własności osób samoaktualizujących się autorstwa Masłowa, o tyle tutaj – co ważne – jest ona skomentowana. Natomiast zagadnienie potrzeb, z którym postać Masłowa bezwzględnie kojarzy się większości psychologom potraktowane zostało zbyt powierzchownie. Szkoda jednakże, iż nie przedstawiono jego poglądów od innej, mniej znanej strony a związanej z opisywanymi przez niego zasadami humanistycznej polityki, gdzie Masłow koncentruje się na psychospołecznych aspektach polityki, problematyce świadomości oraz postawach wobec rządzenia. Pozostaje to w związku z jego słynnym powiedzeniem: „Albo świat ocala psychologowie, albo nie będzie ocalony w ogóle”, które w kontekście aktualnie zachodzących w świecie zdarzeń, pozo-

stających w jaskrawej sprzeczności z dezyderatami wytyczonymi przez nurt humanistyczny, nabiera dodatkowego znaczenia każąc zastanowić się nad efektywnością tejże psychologii.

W rozdziale dotyczącym czynnikowego ujęcia osobowości zamieszczono prezentację poglądów i porównanie w ramach trzech ujęć: wieloczynnikowej koncepcji R.B. Cattella, nadczynników H.J. Eysencka oraz modelu wielkiej piątki. Interesujące jest przedstawienie opisów i interpretacja źródłowych cech osobowości odkrytych przez Cattella, które znane są z podręczników innych autorów (np. Siek), ale nie obejmowały pełnej listy cech osobowościowych konkretnej kategorii.

Z kolei rozdział poświęcony psychologii transpersonalnej przybliża ten szybko rozwijający się i budzący wiele kontrowersji nurt w psychologii, zogniskowany w swych poglądach na tym co duchowe w człowieku, a okreśłany również jako „czwarta siła”. Autor omawia główne zarzuty, jakie przedstawiciele tego kierunku skierowali wobec zachodniego sposobu rozumienia człowieka i jego psychiki. Przedstawia również zasady psychologii transpersonalnej oraz poszukuje odpowiedzi na pytanie o miejsce kategorii osobowość w tym nurcie. Dochodzi do wniosku, że ma ona podrzędne znaczenie – jest bowiem traktowana jako tylko jeden z wielu aspektów funkcjonowania człowieka. Zauważyć należy jednak, że tak wielki wpływ jaki wywarł na kształtowanie się powiązań między psychologią Wschodu i Zachodu

C.G. Jung, został tu odnotowany jednym zdaniem, gdzie autor widziałby go w roli lepszego autorytetu, niż wysoko ceniony przez psychologów tej orientacji Wilbur.

Za niekonsekwencję ze strony autorów uważać należy poświęcanie zbyt dużej uwagi wątkom autobiograficznym (jak w przypadku Junga, Adlera czy Rottera), podczas, gdy o pozostałych twórcach koncepcji zasadniczo brak jakichkolwiek danych dotyczących ich życia.

Z pewnością *Klasyczne i współczesne koncepcje osobowości* nie ujmują pełni poglądów każdego z teoretyków osobowości, gdyż w przeciwnym wypadku musiałoby to być dzieło wielotomowe. Z konieczności jest to pewien wybór, który jak każdy wybór pozostawia uczucie niedosytu. Ale jeśli autorzy planują kontynuację (gdzie znalazłyby miejsce inne znaczące koncepcje), to należy być tym bardziej zadowolonym, że przybywa rzetelnie, kompetentnie i w interesujący sposób przedstawionych opracowań.

Niniejszy zbiór tekstów był już dwukrotnie wydawany wcześniej, ale obecne wydanie – poprawione i uzupełnione stanowi bezsprzecznie pozycję literaturową o dużej wartości poznawczej. Należy sądzić, że stanowić będzie, obok podręcznika Halla i Lindzey'a podstawowe źródło wiedzy dla studentów psychologii odnośnie cieszącej się niezmiennym zainteresowaniem dyscypliny psychologicznej jaką jest osobowość człowieka.

Wojciech Ożarowski